

ՑԱԻ Ի ՍԻՐՏ

Քանի մը օր առաջ, երբ հին բուրձերս կը դասաւորէի, աչքիս զարկաւ նախկին ուսանողի մը «Հրաժեշտի Իրիկուն» վերնագիրը կրող գրական փորձէ, որու ընթերցումը զիս տասն եւ հինգ տարի ետ տարաւ եւ աչքիս առջեւ բերաւ ժպտուն դէմքը Արմէն Գէորգեանին: Իրաքէն Լոնտոն եկած էր ելեկտրական ճարտարագիտութեան հետեւելու եւ առիթէն օգտուելով արձանագրուել էր Լոնտոնի Կեդրոնական Փոլիթէքնիկի լեզուներու կաճառին հայագիտական դասընթացքին: Գեղադէմ, տախիրտ, իր հայութեամբ եւ պիտով հպարտ, տարիքէն աւելի հասուն այս երիտասարդը առաջին իսկ դասին ներգրաւեց զիս իր ազնիւ բնաւորութեամբ, բարեկրթութեամբ եւ անկեղծութեամբ: Բացործ էր որ կու գար հայկական տարուկ բոյնէ մը, ուր իր հայրն ու մայրը յաջողոր էին դնել ամուր կնիքը իր նկարագրին վրայ մեր տոհմիկ բարոյական եւ ընկերային արժէքներուն: Շուտով մտերմացանք, կարծես տարիներէ ի վեր կը ճանչնայինք զիրար: Ան իմ անձիս մէջ գտաւ հօրեղբայր մը, իսկ ես կարօտն ունէի հայ ուսանողի մը որուն հետ կարենայի զոյգ մը անուշ խօսք փոխանակել մեր Մեծաւաճնով: Սահուն կը խօսէր եւ կը կարդար Մայրենին, բայց կ'ուզէր ճոխացնել իր բառապաշարը եւ զարգացնել գրական լեզուն:

Յաջորդ դասին հետը բերաւ իր երկու իրաքցի ընկերները, ժիրայրը՝ նորագեղ, զգայուն, վեհոտ տղայ մը, իսկ Հրայրը՝ ճիշտ անոր հակապատկերը, ամրակազմ, վառվռուն, ինքնավստահ, յեղափոխականի շեշտ խառնուածով հայտրդին, որուն

համար ամէն ինչ սեւ կամ ճերմակ էր եւ անկարող էր ատոնց միջեւ գտնուող գորշ երանգները զանազանելու: Այնուհետեւ չորեքշաբթի օրերու հայերէն լեզուի մեր դասարանը՝ դասի սկիզբը ատեն դարձաւ ազգային հրատապ հարցերու ֆնտրկումին: Սովորաբար Արմէնը կ'առաջարկէր օրակարգի նիւթը, իսկ Հրայրը իր մարտունակ նկարագրով կ'անցնէր յարձակողականի: Կը ֆնտադատէր մեր ազգային կազմակերպութիւնները եւ գործիչները իրենց անմիաբանութեան եւ թմրածութեան համար եւ համոզուած էր որ միայն հայ երիտասարդութիւնն էր որ կրնար Իրաքի եւ Քիւրտիստանի վրայով հայ կամաւորական խումբերու յարձակումով վերատիրանալ մեր պայքեակն հողերուն: Քաղաքացեւ Արմէնը դիւանագիտական լուծում մը կը հետապնդէր մեր դատին: Իսկ ժիրայրը լուռ կը հետեւէր խօսակցութիւններուն առեղծուածային ժպիտով մը: Դասարանին միւս անդամները՝ անգլուիները մ'անուանդ՝ հետաքրքրութեամբ կը հետեւէին ձեռքի խոշոր շարժումներով շեշտաւորուած բարձրաձայն այս խօսակցութիւններուն: Աղջիկներէն մին, որ հիացական ակնարկներով կը զգուէր այս տախիրտ տղաքը, երբ հասկցաւ թէ բանը ինչու մէ էր, քմծիծաղով «երեք հրացանակիրներ» կոչեց ցանոնք:

Արմէն խորապէս կ'ազդուէր ամէն անգամ որ տունէն նամակ ստանար, եւ զգացած յուզումը կ'երեսար դէմքին վրայ եւ շարժումներուն մէջ: Մնողի, քրոջ եւ եղբոր կարօտը կոտտացող ցաւի կը վերածուէր եւ պահանջը կը

զգար քրքրելու անցեալի անուշ յիշատակները եւ խօսելու իր հարազատներուն մասին, ամբողջ սիրտը դնելով իր բառերուն մէջ: Այդպիսի պահու մըն էր որ թելադրեցի իրեն իր ապրումները թուղթին յանձնել:

Յաջորդ դասի աւարտին Արմէն տնտեսաց սեղանիս հով եւ միւսներուն երթալէն ետք քանի մը թերթ սահեցուց սեղանիս հով եւ միւսներուն դէզին տակ եւ անվտակ շքշտով մը ըսաւ «Յուսամ ծիծաղելի չէ՞ գտներ գրածս»:

«Շնորհակալ եմ որ առաջարկս ընդունեցիր եւ ժամանակ տուիր գրելու», ըսի անմիջապէս: «Կրնաս վտակ ըլլալ որ ուսուցչի մը համար ուսանողի մը ճիգը միշտ ալ գնահատանքի արժանի է: Շատ մեծ հանդիման եւ հետաքրքրութեամբ պիտի կարդամ գրութիւնդ»:

Կարճ պատմութիւն մըն էր որ կը նկարագրէր ընտանիքէն բաժանումի պահը: Գրութեան թեթեւ սրբագրութեան մը ենթակելէ ետք առաջարկեցի Արմէնին որ Հայ Տունի մէջ Գրական երեկոյթի մը առթիւ կարդար գայն: Խոստացաւ, քայքայ վերջին պահուն քաշուցաւ եւ պատմութիւնը քաշուց:

Քանի մը ամիս ետք Արմէնը, Հրայրը եւ Ժիրայրը Ամերիկա անցան Միացեալ Նահանգներու մէջ իրենց ուսումը շարունակելու համար: Արմէն գրեց երկար նամակ մը, խանդավառօրէն անդադարձաւ յանախած համալսարանին մէջ իր հիմնած Հայ Ուսանողական Միութեան հայապահպանումի եւ Հայ Դատի հետապնդումի ի խնդիր տարած անդով ջանքերուն: Ժիրայրէն եւ Հրայրէն ոչ մէկ լուր: Ո՞րք են, ի՞նչ եղան: Արդեօք Հրայրը կը պաշտպանէ՞ տակաւին իր յանդուօք երազը: Չեմ գիտեր: Յանախ կը մտածեմ իրենց մասին: Ահաւասիկ Արմէնին գրական փորձը:

ՀՐԱԺԵՇՏԻ ԻՐԻԿՈՒՆ

Նստեր եմ ուսանողական խումբիս մէջ գիրքերով բեռնաւորութեամբ սեղանիս առջեւ, պարպուած ամէն զգացումէ եւ մտածումէ, ջարդուած տրամադրութեամբ մը:

Ահագին յետեալ աշխատանք ունիմ հասցնելիք եւ չեմ կրնար կեդրոնանալ դասերուս վրայ եւ յուսահատութիւնը պատեր է հոգիս: Ակամայ դուրս կը նայիմ պատուհանէս եւ մոայլ երկիւնքը եւ թել թել իշնող անձրեւը աւելի կը յորացնեն տխրութիւնս: Որքա՞մ մի՞նակ, մեծաւորիկ կրնայ ըլլալ մարդ այս հսկայ փառաքին միլիոններուն մէջ, եթէ սրտակից բարեկամ մը չունենայ որուն կարենայ քանալ իր սիրտը մութ պահերուն:

Քիչ առաջ, Մայքը, անգլիացի ուսանող դրացիս, առաջարկեց որ իր բարեկամուհիին եւ Բամելային հետ քառակուսի մը կազմենք եւ տիւքօ երթանք ժամանցի: Ազնիւ տղայ է Մայքը որ կը հասկնայ զիս եւ կ'ուզէ մեղմել ցաւը կարօտիս: Մանօք է Բամելային ինծի հանդէպ տածած զգացումներուն: Խարտիշագեղ շէնշող անգլուհի մըն է ան, որուն շարժումներէն եւ ծիծաղէն կը յորդի կեանքը լիովին եւ անկաշկանդ ապրելու տենչանքը եւ հրեւնաւնքը:

Այս իրիկուն, սակայն սիրտ չունիմ բառ մը իսկ անգլերէն խօսելու կամ լսելու, ոչ ալ Բամելային աչքերուն եւ մարմնին ինքնամատոյց կոտորուէր տանելու: Հոգիս հագարաւոր մղոններ հեռու հորեակական տունէս է փոխադրուել եւ թախծոտ քայքայ անուշ յիշատակներու յորձանքին յանձնուել: Կը յիշեմ հիմա ամբողջ խաղաղ, սեւ սաք գիշերը՝ տունէս բաժանումիս: Պարտէզին մէջ նստեր էի ինչ որ հետ: Երկիւնք մաքուր էր եւ աստղերը կախուել էին խոշոր

աղամանդներու նման, այնքա՛ն մօտ մեր երկրին:

Մեղմ գեփիւրը հանելի գովութիւն մը կը սփռէ չորադին: Նոր ջրեր էին պարտէզը, ծառերը, թուփերը եւ ծաղկամանները Պաղտատի սովորութեան համաձայն, եւ տերեւներն ու ծաղիկները ցերեկի հեղձուցիչ տապէն ետք սկսեցր էին կրկին շունչ առնել:

Հայրս լուռ, լուռ կը մտածէր, գլանիկը ձեռքին: Կրտսեր եղբայրս՝ Զաւէնը մէյ մը հօրս կողմը կը նայէր, մէյ մը իմ: Հայրս ա՛յ չկրցաւ համբերել եւ իմ կողմս դարձաւ:

«Արմէն, տղաս, այսօր հոս ես, բայց գճանի մը ժամէն Լոնտոն պիտի երթաս ուսումնո՛ւ շարունակելու: Այո՛, տղաս, պիտի թոխս երթաս նոր կեանքի մը, նոր շրջանակի մը եւ նոր դժմօքներու պիտի ծանօթանաս: Տղա՛ս հայր եմ, լսէ՛՛ հօրդ սրտէն քիսած աղաղակը. կարկուտի չի գա՛ս, կարկուտի չի գաս գաւակս, այդ մեծ, գեղեցիկ բայց անհաւատ քաղաքին մէջ»:

Պահ մը լուռօրէն տիրեց, Հայրս մեքենաբար գլանիկը մարեց, նոր մը վառելու համար եւ յուզումէն խոպոտած ձայնով շարունակեց.

«Տղաս, ես քեզի պատմած եմ իմ կեանքիս պատմութիւնը եւ դուն շատ լաւ գիտես թէ ինչպէս անցած եմ իմ մանկութիւնս, երիտասարդութիւնս եւ ամբողջ կեանքս: Տղաս, մանկութիւն չեմ ունեցած ես, իսկ երիտասարդութիւնս լեցուած է գրկանքով, ծանր աշխատանքով եւ գոհողութիւններով: Բայց միշտ պահած եմ յոյսս, հաւատքս եւ լաւատեսութիւնս կեանքի հանդէպ: Տղաս, աղատութեան նման ահաւոր բան չկայ: Բացառիկ առիթ մըն է այս, ուսանելու եւ ապագադ շտկելու: Առիթ մըն է բոլոր ուսանողներուդ: Արմէն ճան, դուն հոն շատերու պիտի հանդիպիս: Առիթներ

պիտի ունենաս նոր բարեկամութիւններ շինելու, նոր մտերմութիւններ հաստատելու: Տղաս, ինչպէ՛ս ըսեմ, դուն չի հաւատաս անոնց սէրին, խոստումներուն, համբոյրներուն: Հայ աղջկայ սէրը, իր համբոյրին պէս անարատ է եւ անխարդախ: Այս աշխարհի վրայ ոչ ոք այնքան հաւատարիմ կեանքի ընկեր կրնայ ըլլալ քեզի որքան քեզ սիրող հայուհին, որ երջանիկ օր մը բու կինդ պիտի ըլլայ: Քեզի խօսողը բու հայրդ է, բու անկեղծ բարեկամդ եւ սրտակից ընկերդ: Երիտասարդ է՛, տա՛ք գլուխ, կրակ ու բոց, արագ որոշում կու տա՛ք, ժամանակ չունի՛ք հանդարտօրէն մտածելու, չափիկ չափչփելու: Մի մոռնար որ ես այ անցեր եմ այս ճամբէն եւ շատ լաւ կը հասկնամ ձեզ»:

Դուռին զանգը ընդհատեց հօրս խօսքը: Զաւէնը ներս վազեց: «Արմէն, ընկերդ քեզ կ'ուզէ տեսնել»:

«Հայրիկ, վայրկեան մը կ'արտօնեմ», երթամ տեսնեմ ով է: Հիմա կու գամ»:

Հայրս գլխով նշան ըրաւ: Դպրոցի արար ընկերներէս ամէնէն մօտիկ բարեկամս էր: Երեք անգամ ողջագուրուեցանք, բարի ճանապարհ եւ յաջողութիւն մաղթեց եւ գնաց: Պարտէզ վերադարձայ եւ հօրս մօտ նոյն տեղը նստայ:

«Տղաս, ես քեզի չեմ ուզեր դաս տալ: Բայց կ'ուզեմ, պահանջ կը զգամ որոշ բաներ ըսելու: Առաջին անգամն է որ պիտի բաժնուիմք իրարմէ: Քու ներկայութիւնը շատ անուշ է եւ հանելի այս տունին մէջ: Ու հիմա քանի մը ժամէն պիտի բաժնուիս ընտանիքդ, քեզ սիրող ծնողքդ, բոյրիկէդ եւ անուշիկ, քեզ սիրող ծնողքդ, բոյրիկէդ եւ անուշիկ, քեզ սիրող ծնողքդ: Պիտի փնտռենք քեզ բայց Զաւէնէն: Պիտի չգտնենք: Կարօտիդ ցար ամէն օր պիտի չգտնենք: Կարօտիդ ցար ամէն օր քեզ մը աւելի պիտի մեծնայ մեր սրտին մէջ: Բայց դուն մի մտածեր մեր մասին

սիրտդ մի նեղեր մեզի համար, խելիդ միտիդ դասերուդ...»

Պարտեզը լեցունեցա դուրսէն եկող մտերիմ, սիրելի ձայներով: Հօրարեմքս էին: Հօրեղբայրս պարտեզին դուռը բացաւ եւ մեր կողմը ուղղուեցաւ: Մեր դէմքերէն անմիջապէս հասկցաւ անցած դարձածը:

«Ի՞նչ է, եղբայր, նորէն քարոզ կարդացիր Արմէնի գլխուն», դարձաւ հօրս քաջաշունչով: «Կը կարծես որ այդքան մըն ալ խելի չունի Արմէնը: Քանի մը ամիսէն համալսարանական պիտի ըլլայ:

Հայրս իր տրտումն աչքերը մեղմօրէն եղօրը կողմը դարձուց եւ ցաւատանը շեշտով մը ըսաւ.- «Գիտեմ որ Արմէնը կարիք չունի խրատիս, բայց ես չեմ կրնար իմ սիրտս չբանալ իմ զակիին առջեւ: Հայր եմ, դուն դեռ հայր չես եղած եւ չես գիտեր թէ հայր մը ի՞նչ կը զգայ երբ իր առջինեկը ընտանեկան բոյնէն կը թռի կ'երթայ: Սրտիս միակ փափաքն է որ Արմէնը իր մ'անկողնին չմտնա՛յ, իր հարագատնեքուն գերեզմանները չմոռնա՛յ: Տղաս, չենք ուզեր քեզ կորսնցնել այդ հեռաւոր երկիրներուն մէջ: Հայրդ, մայրդ, հօրադ, հօրհուրդ, քոյրիկդ, աղբարիկդ, բոլորս ալ աչքերնիս ճամբան պիտի սպասենք քարի լուրերուդ եւ վերադարձիդ:»

Մայրս որ միևնջեւ այն ատեն յաջողած էր գսպել յուզումը փղձկեցաւ եւ արցունքները ինձմէ ծածկելու համար ներս փախաւ, «երթամ ձեզի սուրբ շինեմ» ըսելով: «Սես ալ ընթրիքը պատրաստեմ» ըսաւ անուշիկ հօրաքոյրս եւ մօրս հետեւեցաւ:

«Արմէն ճան, լա՛ւ աշխատէ որպէս զի չի տեսնես այն ինչ որ մենք ճաշկեցինք: Աղէատիկ տղաք էինք հօրադ ու ես, բայց հարուստ էինք եւ ենք տակալին մեր հայկական զգացումներով:

Ձմռոնաս հայութիւնդ, չուրանա՛ս հայութիւնդ:»

Խեղդուելու չափ ճնշիչ էր մթնոլորտը: Հայրս լռեց եւ շարունակեց գլանիկը ծխել:

Մայրս քովս նստաւ եւ իր մայրական ամբողջ սէրն ու գորովը աչքերուն մէջ կեղրոնացնելով ինձի դարձաւ եւ մեղմօրէն խօսեցաւ.

«Արմէն, տղաս, հոգի՛ս, սխալ չի հասկնաս հայրդ: Դուն գիճով հոգի մը ունիս, խենթ ու անսանձ զգացումներ կան քու այն աննենգ սրտիդ մէջ: Մի նեղուիր եթէ մեր սիրտը քու վրադ կը դողայ: Անգլուհիները շատ փորձառութիւններ ունին, շատ բաներ գիտեն որ հայ աղջիկը չի գիտեր: Կեանքիդ մէջ քու երջանկութիւնդ մի միայն շէնքով շնորհե՛նք հայ աղջկայ մը ամառուր սէրէն եւ հաւատարմութենէն կրնայ գալ: Հայրդ շատ եիշտ խօսեցաւ: Մենք այսօր կան վաղը չկանք: Աշխարհի օրէնքը այսպէս է: Աչքերնիս բաց չձգես, տղաս: Հայ աղջկայ մը սիրտը նրախացուր եւ հայկական տաճուկ բոյն մը շինէ: Մենք օտարներուն դէմ չենք, գաւազս, բայց մենք տարբեր ենք, տարբեր: Ասկէ աւելին չեմ կրնար բացատրել:»

«Մայրիկ, անուշիկ մայրիկ», ըսի ձայնով մը որ հոգիիս ամբողջ խոռովը կը ամտներ: «Հարուստ է իմ այս գիճով եւ խենթ հոգին, հարուստ ալ պիտի մնայ յայտով եւ երազով: Թէեւ հայ աղջկայ սէրը դեռ չեմ ճանչցած, բայց վստահ եմ որ անոր սէրը սուրբ է եւ անոր հոգին գեղեցիկ է, հարուստ ու հպարտ: Կոյս եմ անոր զգացումները: Այո՛, մայրիկ ես պիտի հաւատամ անոր խոստումին եւ անխաբար համարոյրին: Հայրիկ, մայրիկ կը սիրեմ ձեզ բոլորդ անչափելի, սաստիկ սիրով եւ պանդուխտի սիրտս պիտի միայն ամէն օր ձեր եւ այս անապատին տաք աւազին կարօտով:»

Այնքան լեցուած էր սիրտս եւ այնքան զօրաւոր էր փափաքս գրկելու մայրս, համարոյրներով սրբելու արցունքները եւ պարպելու սրտիս մէջ կուտակուած զգացումները բայց բառերս կոկորդիս մէջ խցուեցան եւ անկարելի եղաւ բառ մը աւելի արտաբերել:

Հօրս դէմքը աւելի եւս մթազնեցաւ, մահուան չափ տխուր էր եւ լուռ կը տառապէր: Մայրս, հօրաժոյրս, էոյրիկս անձայն կու լալիին: Զաւէնիկը անմեղունակ եղնիկի աչքերով զիս կը դիտէր եւ չէր հասկնար թէ մեծերը ինչո՞ւ կու լալիին Լոնտոն գացող մեծ եղբորը համար:

Հօրեղբայրս էր որ իր զուարճախօսութեան ուժ տալով կը փորձէր մեղմել ճնշուածութիւնը մթնոլորտին:

«Ինչ լալկան մարդիկ ենք հայրս, երբ տխուր ենք, կու լանք, երբ ուրախ ենք դարձեալ կուլանք, անվերջ կուլանք: Մենք հոս եկանք ոչ թէ լալու այլ փառաւոր էժէ մը ընելու, Արմէնը ուրախ սրտով նամբայ դնելու համար: Մեղձ ունի, նանը՛մ ալ կը բաւէ: Հայտէ, շուտ սեղանին շուրջ բոլորուեցէ՛ք եւ պատիւ ըրէ՛ք էրոջս պատրաստած կերակուրներուն: Արմէն ճան, սա տա՛ք տա՛ք էժօֆթէներուն համը նայէ: Նայինք, մէյ մըն ալ երբ ասանկ համով էժօֆթէ ձեռքդ պիտի անցնի: Գիտցած եղիր, մայրիկիդ եւ հօրաժոյրիդ ճաշերը շատ պիտի կարօտնաս: Արդէն, ճիշտը խօսիմ, ինձի անպէս կու գայ որ մեզմէ աւելի՛ էժօֆթէներուն կարօտն է որ քեզ ես տուն պիտի կանչէք»:

Ականջը խօսի հօրարիս: Արցունքախառն ժպիտով, նմուշաւ տրամադրութեամբ բաժանում մը եղաւ մեր վերջին ընթրիքը այդ գիշեր:

Այսօր, Լոնտոնի ուսանողական խուցիս պատուհանէն երբ դուրս կը

նայիմ մռայլ երկնքին, մենակութեանս մէջ հոգիս կը մսի եւ ակամայ կը վերլիշեմ այդ գիշերը՝ Պաղտատի հազար ու մէկ գիշերներուն հեփաթներուն խորհուրդով շղարշուած: Կը տեսնեմ սիրելի դէմքերը մօրս, հօրս, էրոջս, հօրեղբօրս, հօրաժոյրիս, եղբօրս, հայ եւ արար ընկերներուս որոնց հետ խաղալով երջանիկ մանկութիւնս եւ պարմանութիւնս հեզասահ առուակի մը պէս զզլալէն անցաւ:

Վերլիշումը արցունք կը բերէ աչքերուս: Հարազատներուս կարօտը այնքան սուր է եւ սաստիկ որ կարծես անգութ ձեռք մը դաշոյն մը կ'ոլորէ սրտիս մէջ:

Ի գուր տեղ չէ ըսուած «Ամէն բաժանում պզտիկ մահ մըն է»:

Այս պատմութիւնը գրելէն տարի մը ետք Արմէն՝ Ամերիկայի մէջ ամուսնացաւ անգլուհիի հետ, խորունկ ցաւ եւ վիշտ պատճառելով իր ծնողքին եւ հայերէնի ուսուցչին:

ԿԱՐՊԻՍ ԵՍԱՅԵԱՆ